

USUTEADUSLINE AJAKIRI

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI VÄLJAANNE

Vastutav toimetaja: **O. Sild**

Ajakirja toimkond: O. Sild (juhataja), J. Köpp, S. Aaslava, H. Masing,
J. Taul (korrektori kt.), K. Tiit, E. Teppan, V. Uuspuu (asjaajaja).

Sisukord :

Lk.

Ed. Tennmann †	107—108
S. Aaslava: Jutlus Tartu Ülikooli aastapäevaks	108—114
R. Kannukene: Jutluse dispoitsiooni psühholoogilisest põhjendusest	114—123
Hugo Masing: Prohvet Maltsvet	124—136
E. Hindrikson: Akadeemiline Usuteadlaste Selts 1936. aastal . .	137—138

Tartus, 1936

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI KIRJASTUS

Usuteadusline Ajakiri

Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi väljaanne

Vastutav toimetaja: O. Sild

VIII aastakäik

1936

№ 4

Prof. dr. theol. Ed. Tennmann

sündinud 27. VII 1878. a.

surnud 19. XI 1936. a.

Kõigil, kes seisid udusel päeval ja kuulasid märja liiva kukkumist kirstule, on vist meeles Maarja-Magdaleena naise tsitaat: „Tehke mulle lahti õiguse väravad!“ Nüüd on need tehtud lahti ja see, kes on läinud, käib oma igavest rada sääal paigas ja selles ajas, millest meie ei tea midagi. Võib olla leiname ta minekut nagu külalist, kes on saanud kõnelda meile uudiseid vaid mõne

viivu. Aga ei oska seda teha veel hästi, sest ikka on selge veel see tunne, et keegi pole läinud, kedagi pole pandud liiva.

Õeldakse tavaliselt igale surnule, et tema mälestus ei kustu meie seast, kuigi teatakse, et see ometi juhtub varsti. Õeldakse selleks, et nõiduda tundide voolamist ja asjade kadu seisma nagu Joosua päikest ja kuud. Teame, et see pole võimalik. Aga kui võtta kätte raamat, millesse oma teed läinu käsi on tõmmanud värviliste pliiatsitega metsikuid jooni, siis tunneme taas, et ta elab. Võib olla et koguni hoogsamalt kui elades.

Sest surnu on asi meile nagu kivid või nagu puud. Näeme neid alati, aga harva tunneme, et nad on olemas, on meie jaoks, ning seda, et Jumal nad on teinud. Kuid mida sagedamini mõistame seda, tõesti, seda rikkamaks ja rõõmsamaks saame. Ja nii on ka nendega kes läinud. Nemad ei liigu enam, vaid seisavad meie ees ja ootavad seda viivu, mil nad võivad anda midagi meile. Nad ei nõua enam tänu ega kummardust selle eest, nad ei taha enam, et nende eest võideldaks oodates tasu. Nad on ja naeravad kui me neid näeme. On vakka, kui me neist ei hooli. Aga nad on.

Õiguse väravad on tehtud lahti ning tööline on saanud ja saab oma palga nüüd ja igavesti. Ta ei hoia seda enesele ega peida küünalt, mis talle antud hoida enam vaka alla, vaid peab selle pihus, et elavad näeksid kõndida siis, kui nende maal on pime. Ja see, kes silmab küünalt, ei eksi kunagi teelt, mis temale on seatud maailma algusest saadik. Sest küünlas pole enam mõtteid ega soove, hirme ega tundeid, vaid ainult see, mis põleb.

Üks on saanud tuleks. Hoidkem lahti oma silmad.¹⁾

Jutlus Tartu Ülikooli aastapäevaks.²⁾

S. A a s l a v a.

Sünnipäevi ja üldse mingi alguse aastapäevi, olgu üksikisikute või ühiskonna elus, pühitseme esijoones kui rõõmu päevi: tänu rõõm täidab südameid, kui vaatame läbikäidud teesole tagasi, ja ühtlasi ka rõõmus lootus, kui pilk suundub ettepoole.

Kuid tõsisemalt meelestatud iseloomud, kes, kui nad niiviisi

¹⁾ Järgmine ajakirja number ilmub prof. Ed. Tennmanni mälestuseks.

²⁾ Peetud Tartu Ülikooli kirikus 1. detsembril 1936. a.

hindavad läbielatud minevikku või mõistatada püüavad alles varjulolevat tulevikku, samal ajal tunnevad vastutust, vastust nii iseendi kui kogu ühiskonna eest, need ei küsi niisuguseil tähtpäevil mitte nii palju, missugune on saatus, mis neile osaks on saanud minevikus või mis neil on oodata tulevikus; vaid nad küsivad pigemini, missugused on olnud möödunud ajavahemikus aavutised, ja mis jääb edaspidi mitte oodata, vaid teha. Niisuguseile vastutusetundelisile hingedele on sünnipäevad ja aastapäevad aruandepäeviks, mis ei möödu, ilma et oleks tekkinud sügav süütunne, tõsine süukahetsus ja aus tahteotsus, tulevikus senisest täiuslikumalt oma kohustusi leida ning täita.

Ka oma eesti ülikooli sünnipäeva pühitseme täna kui rõõmpäeva: meiegi rinda täidab tänu eelse eest, rõõm tänase üle ja lootus homse pärast. Kui me nüüd selle peopäeva alustuseks oleme siia pühakotta kokku tulnud, et Jumalale tänu anda möödunu eest ja Tema ette palveid kanda tuleva pärast, siis on just see tund vahest sobivam kui ükski teine tänase päeva jooksul, et siin Jumala palge ees ka tõsiseile vastutusmõttele ruumi annaksime oma südames.

Oma ühiste mõtete suunajaks võtkem täna Jeesuse tähendamissõna, mis on pandud kirja Matteuse evangeeliumi 25. peatükis, 14. salmist 30.-ni ¹⁾:

Sest (see on) nagu ke(II)e(ga)gi, kes võõrsile minnes kutsus oma orjad ja andis oma varanduse nende hoolde; ja ühele ta andis viis talenti, teisele kaks, kolmandale ühe, igaihele ta jõudu mööda, ja läks võõrsile. Sedamaid läks see, kes viis talenti oli saanud, ajas äri nendega ja võitis teist viis (talenti) juurde. Samuti võitis see, kes kaks (oli saanud), teist kaks juurde. Aga see, kes ühe oli saanud, läks ära, kaevas mulda (välja) [~ k. (augu) maa(sse)] ja peitis ära oma isanda raha. Aga pika aja pärast tuli nende orjade isand (tagasi) ja pidas nendega arvet. Ja see, kes viis talenti oli saanud, astus ligi, tõi teist viis talenti juurde ja ütles: „Isand, viis talenti andsid mu hoolde; vaata, olen teist viis talenti võitnud juurde.“ (Siis) ütles ta isand talle: „Tabli, (sa) hea ning ustav ori! Oled ustav olnud vähese üle,

¹⁾ Jutluse tekst olgu siinkohal ära trükitud autori tõlkeproovina Nestle tekstiväljaande alusel, mille järgi toimub ka praegu teoksilolev Uue Testamendi tõlke parandamine. Ümmarsulgudesse on paigutatud selguseks enam või vähem vajalikud lisandid, nurksulgudesse tõlketeisendid.

tahan sind seada palju üle. Mine oma isanda rõõmusse.“ Ka see, kes kaks talenti (oli saanud), astus ligi ja ütles: „Isand, kaks talenti andsid mu hoolde; vaata, olen teist kaks talenti võitnud juurde.“ (Siis) ütles ta isand talle: „Tubli, (sa) hea ning ustav ori! Oled ustav olnud vähese üle, tahan sind seada palju üle. Mine oma isanda rõõmusse.“ Ja ka see, kelle käes oli üks talent, astus ligi ja ütles: „Isand, õppisin sind tundma, et oled kalk inimene, kes lõikad, kuhu pole külvanud, ja ajad kokku sealt, kuhu pole (välja) puistanud. Ja kartma löönud läksin ära ja matsin su talendi maha. Säh, siin sul on su oma!“ Aga ta isand vastas ja ütles talle [~ vastas talle nõnda]: „(Sa) paha ja laisk ori! Kas teadsid, et lõikan, kuhu pole külvanud, ja ajan kokku sealt, kuhu pole (välja) puistanud? Oleksid siis pidanud mu raha andma pankurite kätte, ja tulles (tagasi) oleksin enda oma jälle kätte saanud ühes kasvikuga. Võtke nüüd ära talent ta käest ja andke sellele, kel on kümme talenti. Sest igauhele, kel on, (sellele) antakse, ja tal peab külluses olema; kuid kellel ei ole, selt võetakse seegi, mis tal on. Ja kõlbmatu ori heitke välja viimsesse [~ välimisse] pimedusse. Seal saab olema ulgumist ja hammaste kiristamist.“

Isand on jaganud orjadele varandust. Need polnud tühised rahasummad: 1 talent on umbes 6000 meie krooni. See varandus polnud neile mitte kingitud, et nad oleksid võinud seda kasutada oma äranägemise järgi ja oma endi huvides. Vaid isand on usaldanud oma vara orjade hoolde ülesandega, et nad talitaksid sellega küll oma heaksarvamise järgi, kuid isanda huvides. Kõneldes oma tähendamissõnas mitmesuuruseist ülesandeist, nende kahesugusest täitmisest ja täitjaile isanda poolt osakssaanud hindeist, Jeesus tahab öelda, et samuti tuleb ka meil inimesil Jumalale anda aru ülesannete täitmisest, mis ta meile on usaldanud. — Igauhele meist üksikult ja kogu meie rahvatervikule on omad ülesanded antud täita. Täna, ülikooli aastapäeval, tahaksime esijoones silmas pidada just neid meie ülesandeid, mis on seotud meie ülikooliga. Siingi on lugu nii, et ühes varaga on meile usaldatud ülesanne, et selle varaga on meile antud võimalusi ja peale pandud kohustusi, — mitte üksi ülikooli otsese tööga seotud kitsamale ringile, vaid kogu rahvale: ühtede meie rahva hulgast, akadeemilisile kodanikele, noorimast õppijast auvääraseima õpetajani, võimalus ja kohustus siin ülikoolis tööd teha,

kõigile teistele jällegi, lihtsaimast kodanikust kõrgeimate riigielu juhtideni, võimalus ja kohustus seda tööd soodustada.

Meie tähendamissõnas kõneldakse varadest ja ülesandeist, mida ei võeta endale omal algatusel, vaid mis tulevad väljastpoolt antuna. — Ka meie — nii üksikisikute kui ka kogu rahva — põhivarustuse ja ürgomaseima ülesande on meile juba hälli kaasa andnud See, kes laseb sündida ja surra üksikisikuil ja terveil rahvailgi. Ja veel nii meie endi kui ka meie rahva eluteelgi kord annab meile, kord jälle võtab meilt mõnegi vara ja mõnegi ülesande See, kes saadab üksikisikuid ja terveid rahvaid nende eluteekonnal — läbi orgude ja üle harjade.

Meie tähendamissõnas isand annab ülesande mitte vabadele, vaid oma orjadele. Orja nõusolekut, või sedagi kas ülesannetalle meeldib, isandal pole tarvis küsida. Küll võib ori, kui ta on nii meeletu, ülesande täitmata jätta, kuid selle täitmise kohustusest ta end vabastada ei saa. Küll annab õiglane isand oma orjadele ülesandeid nagu siingi „igauhele ta jõudu mööda“, kuid isandale ja tema antud ülesandele kuulub siis ka orja jõud terveni. Küll pole orja elu mitte mõttetu, sisutu ja väärtusetu, sest tal on ülesanne; kuid ta elu mõte, sisu ja väärtus seisabki ainuüksi oma isanda antud ülesande täitmises. — Nagu orjad oma isandale, — ei, veel palju tingimusetumalt, — kuulume meie Jumalale. Ori on ühes oma tööjõuga maise isanda omanduseks. Inimene võib kahelda ja ongi — olgugi kaunis hiljuti — kahtlema hakanud, kas säärane orjapidamine on õige. Kuid kes kahtleks, et loomine on täieliselt oma looja omanduseks? Meil pole ju muud elu kui vaid see, mis Looja meile andnud; meil pole muud vara kui vaid see, mis Tema meile kinkinud; meil pole ka muud ülesannet kui vaid see, mis Tema meile seadnud; meil pole viimaks ka muud väärtust kui vaid see, mis Tema meile omistab. Inimeste ja kogu maailma vastu võime olla vabad isandad ja siin on koguni meie kõlblaks kohuseks taotleda ja kaitsta oma vabadust, rippumatust ja iseseisvust, kuid ainult selleks, et võida seda kindlamini kuuluda Jumalale, kui oma ainsale isandale.

Meie ainsaks vabaduseks Jumala vastu jääb valikuvõimalus: kas olla hea või paha ori. Missugune ori on siis hea ja missugune paha? Meie tähendamissõnas kolmas ori mõistetakse hukka. Mispärast? Eks ta ju andnud tema kätte usaldatud varanduseosa isandale tagasi, ilma et oleks kübetki sellest raisanud? Eks temagi omamoodi püüdnud hoolitseda, et ta hoolde

jäetud varandusele ei sünniks mingit kahju? Siit ilmnebki, et isand oli andnud oma vara orjadele mitte hoida, vaid kasvatada. Orjad, kuuludes isandale kõigi oma oskustega, pidid nagu alati, nii nüüdki vaeva nägema oma isanda huvides, seekord nimelt pingutama oma äritegemise võimeid. Isand lootis nende äritegevusest enam kasu saada, kui mugavast hoiuleandmisest pankureile tavalise protsendi peale. Kui nüüd kolmas ori sedagi ei taibanud või ei viitsinud teha, siis ta pälvis tõepoolest paha, laisa ning kõlbmatu orja nime ja karistuse. Sellest etteheitest ei suutnud teda päästa ka kaunisti otsitud vabandus, et ta tundnud oma isandat kui kalki meest, kes on valmis sealtki lõikama, kuhu ta midagi pole külvanud, ja seda enam siis kartnud kaotada oma isanda enda varandust äritehingutega, mis on ju teatavasti ka seda riskantsemad, mida enam nad töötavad tulu. Seevastu kaks esimest orja saavad kiituse ja tasu osaliseks ustavuse eest, mitte et nad ustavalt olid hoidnud nende kätte usaldatud vara, vaid et nad olid tublid ja ustavad olnud oma isandat teenima ja niisuguse hooliga tema kasu silmas pidama, nagu oleks tegemist olnud nende endi kasuga. — Nii näeme, et on olukordi, kus süü ei seisa selles, et oleks tehtud midagi paha, vaid just selles, et midagi pole tehtud. Nii on ülesande saaja ainsaks vooruseks töö, ei midagi muud kui töö selle ülesande täitmiseks. Selle töö tulemuse suursuski pole tema mureks, oleneb ju see ka ta jõust, mille eest on vastutav mitte tema ise, vaid ta Looja. Nii on meiegi vastu ainsaks nõudmiseks, et me poleks laisad, vaid et teeksime tööd meile usaldatud ülesande täitmiseks, ja mitte ainult nii palju, kui ise parajasti viitsime, vaid kui niisugused, kelle terve tööjõud, kõik oskused ning võimed on ülesande tegija päralt. Ülesande vastuvõtmisel me pole vabad, vaid orjad. Kuid sellest silmapilgust peale, kus ülesanne on käes, hakkab meilegi kehtima vanasõna: „Igaüks on oma õnne sepp.“ Antud on sulle kõik, mis vaja: alasi ja vasar, hõõguv tükk rauda pihtide vahele ja rammugi käsivartesse. Nüüd — tao!

Ja tao rauda kuni ta on kuum. Kes teab, kui kaua söed sinu ääsil on veel hõõgumas? Kes teab, millal isand jõuab teekonnalt tagasi ja nõuab aru talentide valitsemise üle — minult, sinult, kogu meie rahvalt? Igaüks saab siin ainult ise hoolitseda enda eest. Minu töö hindamisel pole tähtis, et vahest leidub keegi minu kõrval või minu järel, kes minu tegemata jäetud töö ära teeb, kõnelemata sellest, et mõne eelkäinud kangelase või

märtrigi aupaiste võiks minu puudust katta. Või seda üle kandes kogu meie rahvale: praeguse põlve hindamisel pole tähtis, et vahest mõni tulevane põlv meie teha olnud töö ära teeb, või et vahest leidub hea naaber, kes meile usaldatud, kuid meie hooletusest teostamata jäänud ülesande võiks võtta üle, kõnelemata sellest, et mõne „muistse põlve vaeva väsimused“ või ustavus surmani praeguse põlve vaevapõlgust või oportunismi võiksid lunastada. Ja viimaks täna selle tööpäeva tulemuste hindamisel pole tähtis, et me vahest homme selle töö kätte võtame, mida me täna teha ei viitsinud, või et küll eile tegime oma päevatöö korralikult ära.

Seepärast tehkem oma tööd hoolsa usinusega, ilma oma töökaaslasile paremal ja vasemal rohkem tähelepanu pühendamata, kui just tarvis läheb meie vastastikuseks virgutamiseks. Eriti hoidugem lõplikke hinnanguid andmast, vaid jätkem need Jumala hooleks. Pidagem meeles, et tähendamissõnas kaks esimest orja said sama hinde osaliseks, kuigi esimene andis tagasi kümme talenti ja teine kõigest neli. Inimeste hinnang osutub liigagi sagedasti ebaõiglaseks, sest meie näeme tavaliselt ainult töö tulemust, ei tunne aga selle eeldusi; meie teame, missugune kellegi töövili on, aga ei tea mitte, missugune ta oleks pidanud olema. Meie oleksime arvatavasti esimesele orjale ka siis esimese auhinna määranud, kui ta ainult viis talenti tagasi oleks andnud, ja kolmandale orjale kolmanda auhinna ka siis, kui ta isegi kolm talenti oleks esitanud. — Nii võib juhtuda, et mõnigi, kellele meie tema teenete ning saavutiste eest küll kõrgeid astmeid või istmeid, aumärke või autasusid oleme andnud, see Jumala juures halvema hinde osaliseks saab kui mõni teine, keda meie keskpäraseks oleme halvustanud.

Aga samal põhjusel ärgem laskem ka endid ei kiituse viirukisuitsust uimastada ega laitude piitsalöökidest oma pingjõudu halvata. Vaid, nagu ütleb keegi saksa luuletaja oma mõttesalmis, kui taotled kõrget eesmärki, õpi julge laevnikuna rahulikult tüüril istuma, hoolimata sind tabavaist kiituse ja laitude vahupritsmest. See pole alati kerge: nõrkade inimestena igatseme vahel enda toetuseks kuulda mõnda tunnustavat sõna ja pelgame masendavat laitudust nagu külma veejuga. Ja ometi kui lohutav on teiselt poolt, eriti inimeste hinnangu ebaõigluse kogemise hetkil, tunda enda kohal pilku, mis kõike näeb läbi, su saavutisi ja su jõudu, su kavatsemist ja su teostamist.

Kui me nüüd vaadeldud tähendamissõna mõju all arvustava pilgu heidame oma elule ja tööle, siis kipub meil vahest igasugune rõõm ning julgus kaduma. Tõsi, et meie kohustuvust ja vastutavust Jumala ees selgesti rõhutada, seks on Jeesus meie tähendamissõnas teadliku ühekülgsusega kujutanud Jumalat ja inimesi kui isandat ja orje. Kuid sama Jeesus kujutab teisel nii ja nii mitu korda sedasama Jumalat kui armastavat isa, kes oma kahetsevaile lastele alati on valmis andestama. Muidugi, nagu me ei saa ühtki tegu olematuks teha, samuti pole me võimuses omaaegset tegematajätmist teha heaks. Üht aga võime küll: sügava kahetsusega ja ausa paranemistahtega astuda Jumala ette. Ja Tema tõmbab siis kriipsu läbi meie senisest võlaarvest, nii et võime uuesti alustada oma teenistusvahekorda, uue julgusega asuda tööle, Tema antud väel teostama ülesandeid, mis Tema meile seadnud, olukordades, millesse Tema meid on asetanud, et niiviisi ka omalt poolt, kuigi ainult Tema tööriistadena, kaasa aidata, et sünniks Tema püha tahtmine nagu taevas nõnda ka maa peal.

Jutluse dispositsiooni psühholoogilisest põhjendusest.

(Kõne AUS-i referaatkoosolekul.)

R. K a n n u k e n e.

Käesolev kõne tahab elustada ühe meie omaaegse suurema jutlustaja — Rudolf Kallase — mõttekäike jutluse dispositsiooni koostamise kohta, millest algajad jutlustajad võivad õppida mõndagi. Seega omab käsitus pääle ajaloolise ja teoreetilise huvi ka puht praktilist tähendust.

On ju teada, kui raske on koostada esmakordse jutlustamise vajadusel dispositsiooni ja sellele üles ehitada jutlust. Lihtsamana tundub, kui asuda kirjutamisele ilma kindla kavata ja kirjutada tekstis esinevaist mõtteist niipalju, et piisaks umbes veerandtunniliseks ettekandeks. Seejuures tuleb tihti ette, et mõisted on nõrgas seoses tekstiga ja omavahel, tammutakse ühel kohal või juhtub kordamisi. Dispositsioonist siin otseses mõttes pole jutugi, ammugi mitte teadlikust aprioriselt tuletatud vormdispositsioonist, mis näitaks kätte igale kõnele, resp. jutlusele kui tervikule seda iseloomustavad osad.

Jutluse formaalsest ülesehitamisest ei kõnelda palju praegusel ajal. Niebergall oma kolmeköitelises teoses „Wie predigen wir dem modernen Menschen?“¹⁾, pühendab dispositsioonile ainult 9—10 lehekülge (II osa, lk. 191—201). Miks praegusel ajal formaalne homileetika leiab nii vähest tähelepanu, sellele vastab tüüpiliselt sama Niebergall: „Meie ei taha olla mitte tardunud jutlusautomaadid, vaid tahame olla põhjalikult haritud inimesed, kes oma paremat teavad pakkuda omal kombel.“²⁾ Tähendab, kui jutluse dispositsioon esineb kindlas vormis ja piiritleb kõik jutluse üksikosad, siis on hädaohtu asetatud oma l k o m b e l esitamine, s. o. meie individuaalsus jutlustamisel. Individuaalsuse piiramine, mis õieti teebki elavaks kogu jutluse, on homileedile jutluse põhivooruse jalge alla tallamine. — Kui nii siis autor juba ette alahindab oma järgnevaid mõtteid jutluse dispositsiooni vormi võimaluse kohta, vaevalt pöörab siis keegi lugeja ka tõsist tähelepanu järgnevale dispositsiooni käsitlesele.

Niebergall'i väide, et kindlakujuline dispositsiooni vorm, mis oleks rakendatav igale jutlusele, halvab jutlustaja individuaalset väljendusjõudu ja mõju, on küllalt oluline vastuväide alljärgnevale käsitlesele, et seda võtta hindamisele.

Niebergall'i skeem, mille ta moodustab kategooriatest, nagu otstarve ja abinõu, põhjus ja mõju, vastuolu ja sarnasus, sisu ja ulatus, liigub ainuüksi loogilisel pinnal. Kuigi ta lubab sisse tuua uudsusena rohkem psühholoogilist rõhutamist vastandina loogilisele korrale,³⁾ jääb meile mõistmatuks, kuidas seob ta selle „psühholoogilise“ momendi dispositsiooniga. Et jutlus peab avaldama religioosset mõju, ja et loogiline käsitlus seda ei anna — see on teada, kuid tarvis on teed näidata, mis muudaks palja arutluse võimsaks, mõjuvaks religioosseks kõneks. Dispositsiooni vormi aga, mis ei oleks paljas loogiliste kategooriate kombinatsioon ja millele tuleb paratamatult kriitiliselt suhtuda, kuna loogiline arutlus võib kõita ainult üksikuid intellektuaalselt kõrgemal seisvaid — ei suuda Niebergall pakkuda, kuna tal puudub arusaamine inimese hingest ja selle funktsioonide struktuurist. —

Palju oleme teatud loenguil kuulnud, missugust tähendust

¹⁾ Tübingen, II — 1917; I — 1920; III — 1921.

²⁾ lk. 192.

³⁾ lk. 200.

omab õige hingefunktsioonide jaotus ja nende õige rakendamine. Vaevalt suudab seda keegi mõista ja hinnata. Ometi on igas teaduslikus valdkonnas igasuguste mõistete loogilise koha kindlaks määramine ja isegi ka teaduste eneste jaotus ainuüksi põhjendatult mõeldav, kui ta baseerub õigel arusaamisel hingest ja hinge funktsioonidest.

R. G. Kallas, olles G. Teichmülleri õpilane ja tema sügav austaja, võtab omaks omalt õpetajalt hingefunktsioonide jaotuse tunnetuseks (a), tundmuseks (b) ja liikumiseks (c), ja ehitab sellele jaotusele üles teadlikult kindla dispositsiooni vormi. Me võime tema mõttekäiku jälgida tema mahukas teoses „System der Gedächtnislehre“¹⁾.

Kõnet läbib tema üksikosade mitmekesisuses teatud areng. „Kuna nüüd hinges a, b, c korraga funktsioneerivad, siis võib arengaktide mitmekesisus seista ainult ühe funktsiooni ülekaalus. Järelikult võib asetada end subjekt mina oma objekt x-le²⁾ kolme funktsiooniga kuus korda erinevalt: 1) abc, 2) acb, 3) bac, 4) bca, 5) cab, 6) cba. See tähendab, iga mina arengu protsess võib omada 6 üksteisest erinevat akti ja milgil moel rohkem.“³⁾

Kallas on aga vaimustatud müstilisest seitsmest, septeenarest, ja kuna hingefunktsioonide kombinatsioonid ei paku rohkem võimalusi kui kuus, siis püüab ta leida neile kuuele lisaks seitsmenda tõelisest olemisest. Nimelt „on olemas perspektiivne ja ideaalne maailm, valuküllase arengu, saamishimu maailm ja igavese harmoonia ja õndsuse maailm, kuue tööpäeva maailm ja sabati maailm. Näilikke, projekteeritud, väliselt sümboliseeritud ajalooline maailm annab ainult 6 akti. Need 6 akti on äripäevatöö, siin on alati esile tõstetud üks funktsioon, üks allasurutud ja hoolealustatud teine. Kas ei ole mõeldav olukord, kus on lõppenud areng ja mina valgub ühesuguse õigustusega kõigisse oma funktsioonesse?... Niisugune eluvorm peab olema antud. Meie püüame ju sellele iga tehtud töö järele, meie naudime seda eluvormi igal pühapäeval, ta hoitakse meie ees igavese elu lootuses... See õndsuse harmooniline olukord on olemas Jumala juures ilma arenguta, meie juures aga esmalt lõpul ja võimalik ainult kogu eelkäiva töö ja armu resultaadina...

¹⁾ Jurjev (Dorpat), 1897.

²⁾ x = välismaailm, inimene, mõiste jne.

³⁾ lk. 447.

Nii nähtub: on hing isik kolme funktsiooniga, siis peab olema tema arenguastmeid 7... Mina asetub vastu ainukesele objektile, nimelt välismaailmale, aga mina asetub vastu ka lugematuile üksikobjektile. Vastavalt igale üksikobjektile võib muuta mina oma funktsionaalset vahekorda seitse korda. Irriteerivaid objekte on lugematult palju, nende läbi minas mõjustatuid olukordi aga ainult seitse. Iga objekt võib irriteerida igat seitset akti minas.“¹⁾

See on psühholoogiline alus, millele Kallas peab õigeks üles ehitada jutlust, nagu kohe kogeme. Sellele psühholoogiliselt põhjendatud septeenarile on ta üles ehitanud ka nimetatud töö „System der Gedächtnislehre“, mis koosneb seitsmest raamatust ja iga raamat on võimalikult omakord jaotatud seitsmesse ossa ja ikka nii edasi kuni üksikosadeni. Nimelt arvab ta, et iga mõistegi on selle universaalsepteenari järele jagatav. „Patt näiteks on käsitletav seitsme konspekti all: δ ²⁾ patutu olek loomises, $<$ patu genesis, \oslash patt käsu all, \times lunastus Kristuse läbi, $>$ uuestisünni printsiip, C taassünd ja pühitsus koguduses, φ lõplik patu ülistamine.“³⁾

Tulles jutluse juurde, disponeerib Kallas selle septeenari järele järgmiselt:

„Proloog oma teema, teksti, jutustusega jne. on semina rerum ja on nii siis just objekti generatsioon ehk positsioon = δ . Nüüd järgneb traktaat, mis koosneb vaenulise arvamuse refutatsioonist, enese laiaast positiivsest argumentatsioonist ja lõpuks tõendatud tõe triumfeerivast, haaravast kinninaelutamisest, konfirmatsioonist. Igaüks näeb, et siin selgelt peitub septeenari akti refutatsioonis kontrapositsioon = $<$, diskursiivse akti argumentatsiooniks eksplifikatsioon = \oslash ja lõpuks neljanda septeenari akti vallutatava objekti intuiitiivses puhkemises ja kaemuses eksflammatatsioon = \times . Retooriliselt korraldatakse need neli tunnetust toovad akti sustentatsiooniga, s. t. põnevusega.

Pärast niisugust tulemust laseb iga kõneleja kõigepäält maitsta oma objekti, enne kui ta tegudele kihutab. Kujud ja pildid, ilma milleta ei seisa ükski kõne, leiavad aset küll kogu jao-

¹⁾ lk. 448.

²⁾ Märgid tähistavad kehtivaid hingefunktsioone. δ x — tunnetus, $<$ $>$ tundmus,) (liikumine esiplaanil.

³⁾ lk. 452.

tuses, aga nende loomulik tsentraalkoht on viiendas septeenari aktis, imaginatsioonis = $>$. Siin serveeritakse sisuline õnn looduse lõhnavaile lilletaldrikuil ja teema nägemine ka looduse sümboolikas rõõmustab kuulajat õrnalt. Caput artis decere.

Sellele müstilisele pausele järgneb nüüd pääasi: epiloog aplikatsiooniga ¹⁾. Siia kuhjavad vanad kõnelejad kõik, et kuulajat kihutada teotsemisele.

Demosthenes, Cicero jt. kutsuvad üles surnuid isiksusi, nimelt jumalaid; kõik, mis liigutab moraali ja religiooni, töötatakse motiiviks. Nemad pöörduvad oma objektiga inimeste ja jumalate maailma poole, kõne liigub koordinaatsiooni kuuenda septeenari akti teid mööda = (ja puhkeb leegitsema lõpuks glorifikatsiooni valgusmaailma = δ : O dii immortales!“ ²⁾

„Süüdsam lõpuks oleks esitada: 1) kordamine, päämõtte või päämõtete rekapitulatsioon, — see on positsioon = δ ; 2) terav kriitiline küsimus, käsitletava objekti tagasitõrjuva tagajärje kohutav ähvardus, — see on kontrapositsioon = $<$. „Ma olen ettepannud teile elu ja surma, kumba tahate valida?“ — 3) Lühike lugu, — see on eksplikatsioon = $)$; 4) eriti haarav pateetiline käik, — eksflamatsioon = \times ; 5) sümbol, illustratsioon loodusest, — imaginatsioon = $>$; 6) paremus, vaga harjutus, tervendav nõuanne eluks, arvamusd jne., mis kõik kuulub koordinaatsiooni = $($; 7) äraolevate isikute kõnetamine, õndsakstegevad parafrasid psalmidest, lauludest, palvetest, doksoloogiast; see on õige glorifikatsioon = φ . Siia võib ka arvestada osaliselt kuulust kõnelist amplifikatsiooni.“ ³⁾

Säärane on Kallase universaalsepteenar, alus, millele võib üles ehitada iga jutlust. Septeenarile on ta ka ohtrasti oma jutlusi üles ehitanud, kuid selle kõrval esineb ka jutluse jaotusi kolme ossa (ternar). Põhimõtteliselt ei erine ternar septeenarist, ainult esimese juures läbitakse hingefunktsioone ükskord, septeenari juures kaks korda [ternar + ternar (+ glorifikatsioon)].

Sääraselt septeenarile ülesehitatud kõnet on kerge pidada meeles. Iga septeenari akt on eraldatud piiritletavalt teistest aktidest ja annab oma sisule kindla iseloomustuse. Kui teema on teada, ei hakata seda mitte teises aktis juba loogiliselt arendama, vaid

¹⁾ resp. aplikatsioon.

²⁾ lk. 463.

³⁾ lk. 467.

see leiab aset alles neljandas aktis, kuna teises tuleb tõsta esile teemale vastukäivaid vaateid. Kolmas annab kriitika väärvaateile, viies akt süvendab piltide ja sümbolitega neljandas aktis leitud tõde ja kuues akt peab näitama leitud tõe rakendamise ja vajaduse tähtsust elus.

Edasi on Kallas määranud kindlaks, missugune stiil on sobiv igale septeenari aktile.

Esimesele kõne osale kuulub äärmiselt lühike kontsentratsiooni stiil, milles peavad peituma iga pikema kõne vägevad seemned. Kõne, kui kontsentreeritud tarkus, on lakooniline ja lühikene, iseloomustatav vanasõnadega, vanasõnaliste kõnekäänetega, gnoomenitega, sententsidega. Ka Saalomoni õpetussõnad võivad olla sellele stiilile eeskujuks.

Kontrapositsiooni stiil on kontrastne, terav ja eitav, täis rahunut vaimu. Küsimused ja eksklamatsioonid, mõistusõnad, needed ja pilked, negatiivne tarkus ja vanasõnad, terav paradoksaalne eetika, mis mõeldav pole ilma tõelise vastasseisukohata, kuuluvad siia.

Kolmanda osa stiiliks on vaikne, rahulik jutustus, ilma järskude üleminekuteta. Vastab rahvapärastele jutustustele oma märkamatu paralleellausetega muinasjuttudes ja ka Vana Testamendi jutustustes võime seda stiili kogeda.

Nüüd järgneb uhke teaduslik kõne, filosoofia ja mõisteliste teadusväljendite stiil. Oma selguselt ja teravuselt erineb ta kõigist mõtteväljendusvormest ja moodustab rahuliku kristalse teadusliku ettekande vormi. Õppida võib säärast täpset mõistete väljenduse moodust filosoofidelt, kuid ka Rooma kirja dogmaatiline osa kannab eksflamatsiooni kõne iseloomu.

Vastandi moodustab filosoofilisele kõnele sümboolne, mis pääseb kehtivusele viiendas kõne aktis. See on viimselt ilmutuse stiil, nagu me leiame seda kujukamalt Johannese Ilmutuse raamatus ja ka teiste prohvetite kõnedes. Ka Jeesuse tähendamissõnad kuuluvad siia. Selles osas kõne teema leiab väljendust piltides, sümboolsetes jutukestes ja võimaldab ka neile, kes ei suutnud sammu pidada eelmise osa mõistelise käsitlusega, objekti kaemust nagu mingi ilmutuse näol. Esitav tõde saab äkitselt omaseks ja selgeks.

Kuuenda osa stiili võime õppida tavalisest käitumiskõnest. Kerge konversatsiooni stiil, igapäevase elu dialoogiline kõne,

pilditu ärikõne, siis veel käsklused, korraldused, seadused moodustavad selle osa stiili alavarjundeid. Raudsest organisatsiooni stiilist räägivad ka seadustandvad osad Moosese raamatuist.

Seitsmes akt, mis moodustab kõne täiuse, kõigi osade harmoonilise kokkuvõtte, nõuab ka vastavalt täiuslikku stiili. Seda pakub luule oma rütmi, riimi ja alliteratsiooniga.¹⁾

Selline on septeenari osade vastav stiili järjestus. Kallas pole andnud stiilide jaotuseks mingit jaotuspõhjust, siiski on võimalik ka nende iseloomustuste põhjal ühte stiilivormi eraldada teisest ja kujutleda, kuidas teatud sisu leiaks omale ka vastava vormi.

Edasi võiks järeldada, kuidas Kallas kujutles enesele nende üksikute osade ettekannet hääle tugevuselt, tempolt ja sügavuselt. Otseselt pole ta küll seda küsimust käsitlenud, kuid me võime järeldusi teha, kuidas ta seda oleks teinud tema rahvalaulu ettekande uurimuse tulemustest. Nii lk. 304 leidub eesti retsitatiivi (D-mol, $\frac{3}{8}$ takt, 6 neljataktilist lauset) huvitav ja väga üksikasjalik ülestähendus, mille analüüsi tulemusi esitab ta järgnevail lehekülgedel.

Retsitatiivi jälgides võib panna tähele, et tema üksikosade kõrgus baseerub põhikolmkõla intervallidel. Kuna keegi vaevalt kõnet peab kvint-intervalli hääleulatus kõikuvusega ja kuna ühegi ruumi akustika ei võimalda igasugusel hääle kõrgusel vastavat kaja, tuleb säärase hääleulatusliku kõnepidamise võimalus küll rakendamatuks pidada. Küll olen aga erateel kuulnud, et Rudolf Kallase poeg Aksel Kallas oma jutlusele teinud ääremärkusi ka hääle kõrguse kohta. Kahjuks pole teada, kui suure kõikumisvõimaluse ta andis oma häälele.

Mis puutub ettekandjasse, siis on ta esimeses osas raske-meelne, surutud ja vaikne. Tempo on aeglane ja hääks aluseks järgnevale kiirele ja tugevale osale, kus tunne muutub rõõmsamaks ja keksivamaks.

Kuigi kolmas osa pole nii lärmitsev kui teine, on siiski ka temas hoogu, et hävitada eelpool (kontrapositsioonis) esitatud mitte põhjendatud mõtteid ja mõtteist vallandatud tundeid.

Seega on nagu rahutu osa lõpul ja algab täiesti tõsine, pikaldane ja vaikne, pakutavale tõe teooria ülesehitamine, mis üha

¹⁾ lk. 444 j.

argumentide juurdekasvuga haarab rohkem ettekandjat nii kiiruses kui ka tugevuses, kuni võimsa fortissimoni, et siis rahunemiseks sukelduda vaiksesse kuuenda akti piltide ja sümbolite kaemu-sele ja tunda Jumala rahu akti lõpetavas pikas pauses. Siis tun-dis kõneleja oma tundehaarangus, et ta rääkis nagu rohkem ene-sele kui teistele. Nüüd pöörab ta kuulajate poole ja kuulutab vägevalt ja otsustavalt, tuliselt ja kiirelt, et uus selgekssaanud tõe peab vastavat rakendust leidma igapäevaelus. —

Muidugi on jutluse ettekandja seosesolevad küsimused teise järgu tähtsusega meie praeguses käsitluses ja me pöörame tagasi ilma nende hindamiseta Kallase jutluse dispositsiooni vormi juurde.

Kui katseks rakendada Kallase septeenar ühe või teise teksti puhul, siis kogeme varsti, et ta pakub hääd kasustamisvõimalust. Muidugi nõuab neljandas aktis tema teoreetiline-filosoofiline käsitlemine teatud teaduslikku „närvi“, kuid jutlus „ilma sisuta“, ilma pääküsümuse lahenduseta pole ju ka oma ülesannet täitnud. Teised osad ei tohiks raskusi pakkuda, kuna pilte ja jutustisi, mis peavad neljandas aktis leitud tõe veelgi lähemaks tegema, võib leida vastavast kirjandusest, teemale vastukäivaid vaateid (2. akt) pakub elu ise jne.

Mis puutub aga dispositsiooni psühholoogilisse põhjendusse, siis see sellisel kujul pole hästi kehtiv. Olgugi, et Kallas Teichmülleri õpilasena töötab „System der Gedächtnislehre“ eessõnas baseeruda ka oma õpetaja filosoofilistel ja psühholoogilistel eeldustel ja hindab ka kõrgelt Teichmüller'i õpetust, ometi on ta libisenud oma õpetaja kiidetud metafüüsikast kõrvale. Nii näiteks asetab ta kuus esimest akti septeenarist perspektiivsesse maailma, missugusele seab vastu ideaalse maailma — toopoolse, kus on igavene rahu. Teichmüller näeb aga juba „siinpoolses“ ideaalse ja absoluutse astme esilekerkimist. Ideaalne pole sääluures mitte asetatud kõige kõrgemaks astmeks, vaid absoluutne ehk asjalik. Edasi ei anna see mingit selgust, kui me jaotusprintsii-biks valime ühe funktsiooni intensiivsuse, mis peab kogu osa ise-loomustama. Tagasivaadates hääle ettekandele võime küll öelda, et see osa haaras rohkem tundmust, teine aga suutis mõjutada nagu rohkem liikumapanevalt, võrreldes kuiva arutlusega, kuid et motiive tuletada näit. tundmusfunktsioonile, mis peavad teda esile kutsuma tundmusfunktsioonest enesest, pole võimalik.

Oma teadvusest võime leida mitmesuguseid tunnetuse liike, mis alati on koordineeritud tundmustega. Seda tundmuse ja tunnetuse vahelist suhet nimetame hüveks või paheks. Hüve või pahe on siis õieti oma tähenduse järele kujutlus või tunnetus, kui kaugelt see kujutlus tundmusi esile kutsub.

Kujutlused ehk tahte objektid omavad mitmesuguseid astmeid, mis oma enese loomusest on tingitud. Võime rääkida perspektiivseist kategooriaist, ideelisist ja absoluutseist (asjalistest). Neile kujutluseastmeile vastavad alati teatud tundmuse aktid. Kuna aga objektid (kujutlused) ei moodusta veel omaette hüvesid, vaid ainult suhtes tundmustega, siis saavad ka hüved oma erilise astmestiku suhtes subjekti väärtushinnanguga, mis annab perspektiivse varadesüsteemi.

Varadesüsteem jääb siis ka perspektiivseks, kui egoistlikku perspektiivset seisukohta asendab objektiivne suurus (objektiivne aste) olgu perekond, rahvas või muugi üldsuse osa.

Jutlus tegeleb peamiselt niisuguste hüveküsimustega, inimese tõekspidamiste hindamisega, kus mõistus, mis kõiki tunnetusi haarab, jaguneb praktiliseks, käsitledes objektide suhtes meie tahtega (= tundmusega). Ta läbib perspektiivse käsitluse mõlemad astmed: egoistliku ja objektiivse, ning annab neile kriitika, näidates, et egoistlik varade süsteem on iseenesega vastolus, objektiivne aga tervikuga, kuna ta vaid osa sellest moodustab. Me näeme selles egoistliku ja objektiivse astme esitamises Kallase septeenari teist akti. Nii egoistlikul kui ka objektiivsel astmel on tõde vastuolus jutluse teemas (Piibli tekst) esitatud tõega ja nii nagu tunnetus on läbinud kolm astet: absoluutse — teemas, egoistliku ja objektiivse, nii ka tundmus, kuna ta alati on seoses resp. koordineeritud tunnetusega. Kuna iga jutluse ülesandeks on viimselt näidata kuulajale tema elu ülesannet: ühendust Jumalaga, puhast kristlikku armastust, mis on tundmuselu kõrgem aste, saavutatud absoluutseist maailmakäsitluse kujutlustest, siis on just vajalik läbida kõik eelpoolsed tundmusastmed, et saavutada kõige kõrgemat. Tundmuse areng pole seejuures kunagi lineaarne, vaid hüppeline, nagu loogikagi, seepärast see, kes seisab veel kõige madalamal astmel ei suudaks kunagi kõige kõrgemale hüpata, kui ta ei läbiks vahepäälseid astmeid. Igale uuele astmele jõudes peab ta aga nägema uut kõrgemat astet oma silmade ees, s. t. tuleb kriitikaga näidata, et leitud tõde ei rahulda, vaid tuleb tungida otsingus veel edasi kuni viimse abso-

luutse tõeni, mis kutsuks esile absoluutse tunde, kui tundeelu kõige kõrgema astme.

Kallas pühendab absoluutse astme saavutamiseks kaks septeenari akti: neljanda ja viienda. Neljandas aktis langeb päärõhk tunnetuse järjekindlale arendamisele ja põhjendamisele, et tõetunnnet elustada intellektuaalselt kõrgemalseisvatel, viies akt oma sümboolse kõnega ongi tundmuskõne, kus teravalt piiritletud mõisteid asendavad konkreetset pildid suhtepunktidena, millest tekkiv mõiste saab selgeks ka kõige lihtsamale kuulajale ja kutsub esile temas vastava tundmuse astme.

Nii nagu Kallas neljanda ja viienda septeenari akti (absoluutne aste) on õieti asetanud pärast teist (egoistlik ja objektiivne aste) akti, nii on õige ka kuuenda akti asukoht, mis kutsub üles häadele tegudele ja mõjutab kuulaja teotsemise iselaadi.

Iga häätegu oleneb valikust, s. t. noru- või lõbutundest ehk meeldimisest või mittemeeldimisest. Liikumine või teotsemine on alati koordineeritud tema eelkäiva tundmusega, mis omakord tunnetusega koordineeritud. Kui nii siis kõne on läbinud egoistliku ja objektiivse astme, annab ta tõuke absoluutsel astmel esitatud huvi (tunnetus + tundmus) kaudu vastavale liikumisfunktsiooni astmele.

Kokkuvõetuna koosneks jutlus siis järgnevaist osadest:

1) Teksti lugemine ühes tekstist leitud teema esitamisega üldisel kujul — proloog.

2) Teema projektiivne käsitus ühes vastava kriitikaga.

3) Teema objektiivne (ideaalne) esitamine, samuti lõppedes kriitikaga.

4) Teemast arusaamine absoluutsel kujul, nagu see vastab Püha Kirja teksti õigele mõistmisele, ühes piltliku põhjendusega elust, ajaloost jne.

5) Üleskutse leitud tõe rakendamiseks ellu.

Kallase dispositsioonivormiga võrreldes on osade järjestus enam-vähem sama, ainult põhjendataval kujul.

Mida usuelus perspektiivse (egoistliku) ja objektiivse (idealistliku) astme all mõista, peab iga teoloog teadma, kui ta üldse tahab puhta kristluse ni jõuda ja selle kuulutamisest osa võtta.

Prohvet Maltsvet.

Hugo Masing.

(4. järg.)

Vaen kujude vastu võib olla seletatav VT-ga, aga ta on arvatavasti tekkinud alles 1859, kuid risti põlgamist ei saa seletada ainult sellega, ega sõduri alahindamisega. Siin võib teha ainult oletusi ja oleks võimalik, et Maltsvet tahab olla teadlikult vastuolus vennastekogudusega, kus Jeesuse ristisurmast ja haavust on kõneldud lõpmatuseni ja rõhutab selle asemel Jeesuse ülestõusmist. Ma ei ole lugenud ega kuulnud midagi taolist, ei taevakäijate ega nüüdsete usklike juures ja selline vastuolu on vähemalt praeguseeni ainulaadne meie usuloos.

Pääle põlvitamata jätmise, millele on antud niipalju motivatsioone, on ka teisi asju, milles maltsvetlased eraldasid end teisist koguduseliikmeist või kritiseerisid üleolevalt kehtivat korda. PP 1861, 58, v. K 226 teatab, nad ei ütlevat pihil „jah“, vaid „Kristus on minu elu!“ PP 1861, 59 seletab seda nii, et nad ei tunnista end patuseks. Kuid paistab hoopis tõenäolikum, et siin on tegu miski vastupidisega, sellega, et teatakse: ükski ei saa küllaldaselt tunnistada oma patte ja teeb neid hiljem ikkagi nii, et oleks vale öelda „jah“ (K 266). Sellepärast ainult kuulutatakse, et ollakse Kristuse päralt, sündigu siis edaspidi, mis tahes. Säärane deklaratsioon, lubaduse asemel end parandada, esineb veel praegugi ja nähtavasti on eestipärane.

Teine iseärasus on see, et nad pole rahul „Gloria“ kolme viimase reaga, vaid selle asemel laulvat: „Meist meelegaigus Jumalal, Suur riiupõlv on taeva all, Kõik rahu otsa saanud“ (PP 1861, 59. 163). Kuna see teade leidub ainult PPs, siis võiks kahelda, kas on kunagi olnud nii. Aga kuna praegugi on inimesi, kes kirikus nende ridade ajal vaikivad, või laulavad oma tehtud sõnu,¹⁾ siis pole võimalik kahelda, päälegi kinnitab G. Malts (K 431), et Maltsvet seda laulu tõesti on pidanud sündmatuks ja lisab, et kolmekümneaastase sõja lõpu järgi, kui seda laulu esmalt hakati tarvitama, ta olnud mõistetav, kuid mitte nüüd, kus seda tehakse mõtlematult.

¹⁾ K. Kurriku (Meie kiriku hümn „Au, kiitus olgu igavest“ ja selle poliitiline tagasein. Tartu-Maarja kirikumuuseumi toimetised 1, 1935) arvates laul on tingitud keiser Maksimiliani 1495 antud käsust, millega lõpetati rusikaõigus ja olevat iganenud praegu ning juba XIX sajandil muudetud

Kahtlasem on PP 1861, 162 väide, et maltsvetlased ei sallivat vastulaule koorilt, sest koorilauljad olla „hõiskajad hiie metsalised, kellele alt orust karvane pärdik (s. o. pastor) vastu karjuda“. Kuigi heebrea *'āšērā* on kogu VTs tõlgitud „hiiega“, siiski pole sellel väitel midagi tegemist *'āšērā*'ga, vaid see on kaudne tsitaat Jes. 34, 14 (v. Jes. 13, 22; Jer. 50, 39), kus heebrea *'i* on jäetud tõlkimata. See näitab, et maltsvetlased tundsid piiblit paremini kui nende laimajad, sest tõlkes seisab: „Ja metsskassid tulevad liide vastu, ja karune pärdik hüüab teise vastu, isegi tont võtab seal hingata ja leiab enesele hingamise aseme.“ Maltsvetlased nägid koori vastulaules nähtavasti viimsepäeva märki, kuid ei ole enam võimalik rekonstrueerida seda värviküllast pilti, mis nad ühendasid selle kujuteluga.

Viimati on Maltsvet selle vastu, et keisri eest palutakse kirikus (K 50. 59, kuigi ta eitab seda Kukeveres ja Riias: K 64. 82) ja ei suuda taluda, et kirikupalves öeldakse „anna meile võitjad sõjaväed“, sest vaenlased tegevat seda samuti, olla õige paluda selle asemel, et „Jumal meid hoiaks armulikult sõja ja vere äravalamise eest“. (K 430).

Kindralsuperintendent Rein väidab (K 189): „sie haben für Acte und kirchliche Handlungen besondere Weißen“ (v. K 151. 164). Nägime, et see ristimise kohta oli tõenäolik, armulaua suhtes aga võib kahelda ning matmise kohta andmed puuduvad täielikult. Laulatuse kohta teatab PP 1861, 162, et on olnud mingi eriprotseduur. Sellest Maltsvetile ja ta abipreestreile tehakse etteheiteid nende „porduelu“ suhtes. Ta laulatavat ja linutavat uuesti ning viivat siis mõrsja isekambri. Kuna ta aga kõikjal ei jõudvat tegutseda, siis mõnelpool jäävat see toiming tema läkitatud abipreestrite ülesandeks. Ka vastuvõtul oma järelkäijate hulka ta tegevat midagi. Nimelt kõneleb PP 1858, 146, et olevat „üsna

esimese salmi teksti ka tartumurdelisis lauluraamatuis. Ta soovitab laulda seda laulu terveni või moodustada uus hümn meie oma ajaloo aineil. Pääle selle on mulle teada kaks moodsat lõputeisendit. Esimene põhjendusega, et mõisnikud olevat laulnud seda laulu, kui nad eestlaste päale võidu saanud, on muudetud nii: „Au, kiitus olgu igavest Kolmainu Jumalale, Et tema suurest heldusest Meil oma Poja annud, Kes oma vere vaevaga Ja oma ristisurma eest Meid taevariiki võtnud“ (Aadu Masing, Raiküla [Rapla]). Teisel erinevad vaid viimased read: „... Hea meel on isal Jeesusest Ta peastab rahva pattudest, Teeb õigeks, vabaks jälle.“ (Aleksander Truuvert, Uuemõisa [Põide]). Muidugi ei mõtle keegi neist sellele, mis on kirjutatud Luuk. 2, 14, vaid väidab rangelt vaid, et praegused sõnad on vale.

inetu, kuidas ta neid, kes tema lori vastu võtavad, peab sisse õnnistama ja pärast neile kolm korda suud andma; aga noorde naesterahvaga peab prohvetil see temp palju paremini korda minema kui vanadega“. On muidugi selge, et ka meesadepte Maltsvet suudles, aga see ei huvita muidugi PP himurat kirjasaatjat. On üldse ime, et selles suhtes Maltsveti on laimatud väga vähe. Vilde 187. 344 ainus allikas on PP ja 466, kus ta tunnistab kõik säärased lood laimuks, Kruusberg (K 451) teab ainult tähendada, et ta armastanud kahemõttelisi nalju, nagu teatavasti kõik ranged moralistid. Sellepärast on kahtlane ka PP 1861, 162 teade, Maltsvet olevat öelnud, et temal kui prohvetil olla voli elada teise mehe naisega, kuigi autor lisab familiaarses kõrtsitoonis: „Ma võiksin sulle tema naesterahva muissutamisest, käte peale panemisest ja ebaõnnistamisest pitkad jutud kõnelda.“ Nende kõigi aluseks on aga vist vaid see, et suudlusetervitus kehtis ka naiste kohta ja Maltsvet ei heitunud panemast õnnistades kätt ka naiste pähe. Kuigi usulise eluvuse aegu ükskõiksus seniste rangete seksuaaleetiliste normide vastu tavalikult on suur (nii näiteks istunud 80-date aastate ärkamisajal Raplas tüdrukud poiste süles, ärganu jutu järgi) ja asjus, mis seni paistsid lubatamatud ei nähta enam halba, siiski Maltsveti ajal on sellest väga vähe jälgi. 1858. igatahes ta naine kuulub veel pooldajate hulka, sest PP 1858, 146 teatab, et vangivõtu puhul Paides „ta naine, üks Amori Kata ja mõned muud tema jüngri selt-sist siis üheteise kaela hakanud“ (milleks, ei teata PP). Märtsis 1859 ta saab loa koos naise ja kaheaastase poja Juhaniga asuda elama Kiiu ja Loo mõisa piirsesse. Aga PP 1861, 162 väidab, et ta naine olevat ammu ta tunnistanud peast jamsiks ja elavat tast lahus. See peab olema juhtunud 1859—60, kuid just sellal Maltsvet ei tegutsenud kuigi agaralt. Teisalt aga, kui lahkumineku põhjused oleksid olnud Maltsveti liiderlikud eluviisid, siis PP kirja-saatja oleks tingimata rõhutanud seda. Millised nad olid jääb teadmata.

Rein ütleb: „Sie legen einen vor Gott verdienstlichen Werth auf solche Enthaltsamkeit (viinast ja tubakast), sowie auf Fasten und kasteien“ (K 189). Ei ole teada, kas ka muid eelpool loendatud erinevusi on võetud Jumalale tehtud teenetena, aga see on väga võimalik, sest Ahrens (K 140) lisab veel sealiha mittesöömise ja vere maitsmisest hoidumise. Seda kõneldakse küll vaid ta pooldajate kohta, kuid arvatavasti ei mõelnud ka Maltsvet ise mitte teisiti, kuigi ta Riias väidab (K 83), et vennastekoguduse teovagadus häi-

rivat teda. Aga see pikk jutt on talle kindlasti osalt pandud suhu, et teda kasutada herrnhuutlaste vastu. Kuid õndsakssaamise päämiseks eelduseks on ometi kahetsus, mitte passiivne, vaid tegude läbi ilmnenud. Maltsvet on alati käinud pääle oma pooldajaile, et nad kahetseksid sügavamalt ja usuksid kindlamalt (v. K 114. 188), kas ta aga nii karm on olnud kui Miina Reining, kes nõuab, et inimene peab olema patest nii puhas kui idu, mis tuleb kestast, kuna ta muidu ei pääse (K 120), on siiski kahtlane. Võimalik, et ometigi, sest vähemalt mõned ta pooldajaid seletavad lootusetult, et keegi ei suuda oma patte nii tunnistada ega kahetseda kui ta peaks (K 266). Enamik siiski nagu Miina Reiningki on uskunud selle võimalust. Parandanud meelt nad saavad otsese Püha Vaimu valgustuse läbi (K 97. 188. 190). Arvatavasti selle tõttu, et neil on Püha Vaim, nad peavad end pühiks ja puhtaiks ning teisi kristlasi roojaseiks (K. 189. 258), kuigi siin, nagu Rein arvab, (K 189. 258) võib olla mõjunud kaasa ka VT õpetus valitud rahvast, õigest Iisraelist, aga see pole ju ainult vanatestamentlik. Samal põhjusel pole õieti ei vaimulikul, ega ilmalikul ülemusel, õigust käskida neid (K 190. 264) ning neil on and teha imesid ja ennustada (K 190. 258, Lipp 183). Kuna teised kristlased on roojased, siis ei kõlba nendega minna koos armulauale (K 265), ega palvetada koos patustega (PP 1861, 59). Et Jo. 31 jj. järgi Püha Vaim tuleb kõigile, siis on naistel sama õigus kui meestel kuulutada ja ennustada (K 178. 189. 258, Lipp 183) ning 1. Kor. 14, 34 ei maksa üldse, sest VT on Jumala sõna, aga UT mitte terveneni (K 189, PP 1861, 58). Võib-olla, et taevakäijadki tugesisid vahel sellele kohale, sest nad olid ju enamikus naised.

Kuivõrd õndsakssaamisel oli tähtis Kristuse teene ja ta lunastusesurm pole Reini järgi (K 188) kindlakstehtav, kuid arvatavasti ei suutnud teoloog oma küsimusi ekstaatikuile esitada küllalt arusaadavalt. Ainsast Maltsveti säilinud salmist (K 411):

Oh ristilöödus(!) armastus!
 ära sa mo meelest mine.
 Ma tulen kuumalt kumardes
 see koormaga, mis südames

ja sellest, et ta hindab armulauda, järgneb siiski midagi, kuigi ta nagu eelpool ilmnes, vahest ülestõusmist rõhutas enam kui surma. Et Kristus ja Jumal talle võrdusid, näitab see, et ta väite järgi (K 49) Kristus on loonud inimesile terved ihud.

Maltsveti piiblieksegees on umbes samasugune nagu „palvevendadel“ meie päevil, need leiavad, et Nah. 2, 5 on kuulutatud ette autode tegemist, nii leiab ka Maltsvet, et uued määrused rahavääringu suhtes ja sõjaväe ümberkorraldus tollal on kuulutatud ette Pühas Kirjas (K 66), see ilmneb ka Valge Laeva loo puhul.

Kui vaadelda kõiki neid korraldusi ja arvamusi, siis paistab küsitavana, kas Maltsvet üldse oli ekstaatik või ainult moralist. Kuid pole võimalik kahelda esimeses, ega ta lootusesmaailmalõpule [mida ootasid ka mõned taevakäijaist (v. O. Sild UA VII, 116) „metsalise märgid“ inimeste käsivartel kõnelevad selgesti seda]. On aga võimalik, et Riiast tulles polnud enam nii eshatoloogiline, vaid pani päärõhu oma pooldajate korraldusetööle. Eshatoloogilist elevust arvatavasti tõstis Donati komeet. PP 1858, 45 selektab, et üks belglane oodanud selle läbi tulevat 13. VI 1858 maailmalõppu, Maltsvet aga eksinud ja kuulutanud selleks 12. VI 1858 ja kasutanud siis ära nende kergeusklikkust, kes oma varandust hakanud müüma. Vilde 250 jj kirjeldab seda väga huvitavalt ja värvikalt mitte nii nagu tavalikult teeb, kuid on teadmata, kas tal selleks päale PP teadete oli veel mingeid pidemeid. Kuna oodatud maailmalõpp aga jäi tulemata, siis on loomulik, et Maltsvet kõigiti kainenenes ja vahest ainult mõnel üksikul viivul veel langes lovesse.

Päale tulekut Riiast Maltsvetile määratakse elukohaks Kiiu ja Loo mõisa piirkonnad. Need kuuluvad Kuusalu kihelkonda ja selle tõttu vaimulikes asjus Maltsvet peaks alluma Ahrensile. Oli kavatsus talle anda kooliõpetaja kohta, kuid nagu Ahrens (K 99) teatab, polnud Kuusalus ainsatki kooli ja neid polevat vajagi, sest kodune õpetus Ahrensi arvates teostavat kõik, mis võimalik loota koolet. Selle tõttu polnud Maltsvetil ruumi kasulikuks tööks ja ta jatkas seda, mida tegi ennem: käis ringi Kolga rannal ja jutlustas uskliekele, kuigi talle see oli keelatud ja ta ise öelnud superintendendile, ta misjoon olevat täidetud (K 97). Ei ole sugugi saada aru, et ta hoog oleks nõrgenend, sest 1859 Ülestõusmispühist päale ta kõnelenud Kolgas igal õhtul ja vahepeal käinud koguni Paides toomas ära oma perekonda, nagu ta ise kinnitanud (K 97). Kuid sellest superintendendile antud lubadusest järgneb ometi, et midagi on muutunud, kuid mis, pole võimalik öelda. Võib-olla tast sai prohveti asemel organisaator.

Ahrensi kaebuse päale tehakse talle 27. V 1859 teatavaks teistkorda kõnelemise keeld. Ja ta on nähtavasti pidanud oma

lubadust kuni augustini 1860. Nelipühil 1859 ta on olnud Rannamõisas (K 113) ja augustis 1860 on palvetund G. Maltsi juures (K 412). Et ta on vaikinud, seda näitab Miina Reiningu etteheide (v. AA 183) ning ka see, et Ahrens 29. XI 1860 teatab ta vaikimisest (K 140). Aga nagu Ahrens ütleb (K 140), ta on vist vaikuses tegutsenud agaramalt veel, vähemalt see on tõenäolik. Kuid leigemini kindlasti kui varem al ajal ta mõtles, nii et üheltpoolt on vale Vilde 349 väide, et Maltsvet alles 1859 sattus eshatoloogiliste ootuste sügavikku, teisalt aga ka AA 182, et ta sellal olevat ilmalikustunud täiesti. Ennem on võimalik oletada, et Maltsvet, n. ö., läks moest.

Sest rahvast nähtavasti hakkasid huvitama muud ja tähtsamad asjad, tõusis tuhin rännata välja Samara kubermangu Volga äärde. Muidugi jäi Maltsvet siis ka vist oma pooldajate seas tahaplaanile ning ei kõneldud enam niipalju õigest riiete ja juustemoest kui sügavast mustamulla-maast. On võimalik, et Maltsvetil sellepärast oli sisemist vimma väljarändamise vastu ja võib olla, et ta seda kuidagi väljendaski. Kuid selliste lihtsate oletuste puhul pole võimalik teha niisugust järeldust nagu Kampf 663, et ta olnud sellepärast väljarännu vastu, et tema ise polnud alustanud seda (Kampfi enese teooriale vaga maski alla peidetud poliitik Maltsvetist ka see oletus räägib vastu, sest „rahvamees“ peab kuulutama mõjuvad mõtted omaks ka siis, kui mitte tema pole nende algataja) ning hoidnud kavatsust minna Krimmi saladuses ja ähvardanud vaid. Kõik, mis me teame on, et ta on olnud alguses väljarännu vastu (K 122. 129. 412 Vilde 361 j) ja seletanud, et ta ise ei lahku mingil tingimusel oma isade maalt ning pidanud tänamatuseks Jumala headuse vastu ja patuks jätta maha maa, mis Jumal oma tarkuses eestlasile on määranud eluasemeks. On võimalik, et haagikohtunik Tritthoff on stiliseerinud Maltsveti lauseid, kuid midagi taolist ta mõtles kindlasti. See ilmneb ka G. Maltsi kirjeldusest (K 412), kui pikkamisi, visalt ja täis sisemist vastuseismist Maltsvet nõustus tema plaanega. Ometi olukord muutub, kuid ka siis ei rõhuta ta eriti väljarändu, vaid meelesparandamist. Enne 5. X 1860, kuid pääle esimest Miina Reiningu külastust ta on öelnud (K 114), et inimesed kahetsegu patte ja oodaku aega, mil Jumal annab käsu minna ära. Aga nagu tavaliselt ta toimib kavalalt ja orja viisi: kinnitab, et tema ise ei lähe enne kui Püha Vaim käseb või keiser, kuid on igaks juhuks muretsenud omale väljarännutähe (K 133: 1. XII 1860). Ta püüab petta valv-

said mõisnikke ja ometi selle juures kõneleda tõtt, aga siiski ta hingeline olukord tol ajal on nähtavasti olnud väga segane ja täis vasturääkivusi ning meile peaaegu jälitamatu.

Teame, et ta juhtus kokku hilistunud või liiga varase taevakäija Miina Reininguga. Kuid Maltsveti ja tema vaimsete suhete kohta pole täit selgust. Ühelt poolt väidetakse (K 160:Gebhardt, Vilde 374 j), et Maltsvet on kasutanud Miina Reiningut ja Samara liikumist oma huvides, ei öelda aga millised need olid. Teised (PP 1861, 66, Kampf 522. 643. 696¹) seletavad koguni, et ta on pidanud nõu kokku „patukoera“ Miinaga, et see ta kuulutaks rahvajuhiks. Vilde 375 oma ratsionalistlikkude harjumuste vastu on natuke leplikum ja oletab, et Maltsvet olevat sugereerinud Miina Reiningut teadmatult. Mis see aga tähendab, pole selge. Teisalt AA 183 jj, vrđl, K 450 oletab, et Maltsvetist „vaim“ vahepeal oli lahkunud täielikult, ta peaaegu vastu oma tahtmist sunniti uuele ülesandele, kuid „vaim“ ei tulnud tagasi ka siis enam nii hoogsalt kui varemini.

Viimane arvamus on kindlasti tõele kõige lähemal. Kuid pole õigust uskuda, et „vaim“ Maltsvetil sellal oleks puudunud täiesti. Näib loomulikum uskuda, et ta nagu kõik ekstaatikud vahetevahel oli rangem kui ennemalt ja Miina Reiningu kuulutus ta kiskus üles uuesti ja samuti eshatoloogilisse cotusisse nagu varem. Sest on huvitav just see, et Miina ei puuduta selge sõnagagi maailmalõppu, vaid näeb väljarännus ainult mõistatamatut ja valdavat Jumala sundi, Maltsvet aga otsemaid transformeerib selle, oma viisi öeldes, et väljaränd on vajalik lähedase Eestimaa (võib-olla: terve maailma) hukkumise pärast. See näitab, et ta oli ikka veel sama, mis endisel ajal. Muud teooriad on lihtsalt lükatud ümber sellega, et Maltsvet mitte ise ei läinud Miina juurde, vaid teda naabrusest kutsuti sinna, kus ta oli olnud neli-pühil 1859. Muidugi võib oletada, et see just oligi kaval ja kokkuräägitud võte, kuid ometi on raske uskuda seda temast. Selle tõttu on ebatõenäolik ka AA 184. 186 arvamus: rahvas tahtnud ammugi rännata välja, kuid Maltsvet suutnud nad pidada vaos, aga vaiki-

¹) Kampf ütleb (643): „— naisnägija Miina Reiningu esiletoomine, toiming, mida vist küll õigusega tuleb arvata Maltsveti tegevuses tema suurimaks saavutuseks, tema kavaluse ja teravmeelsuse tipuks, sest Miina Reining kui nägija oli täielikult Maltsveti leidus ja sünnitus“ ja (696) Miina olevat leppinud kokku Maltsvetiga „ja inspireeris endale ekstaasi“. Kahjuks Kampf jätab seletamata, mis ta mõtleb sellise veidra terminiga.

mise ja äritsemise ajal nõrkenud ta vaim, ta läinud nõu küsima Miina käest ning seletanud kõik, mis kuulnud G. Maltsilt Krimmi kohta. Siis Miina püüdnud vahendada vaguneva Maltsveti ja tuhinasse sattunud koguduse vahel, kes süüdistanud Maltsveti, et ta ei hoolivat maiseist asjust. Sest Maltsvet juhtus Miina Reiningu juurde ja vaevalt kogudus sellises iseloomus Maltsveti võis hakata süüdistama, kuna jüngrid on tavaliselt vaenulikumad maailmale kui nende õpetajad.

On kindel see, et Miina Reining oli Maltsveti tuline austaja ja Maltsvet arvatavasti seda teadis. Teiselt poolt võib oletada, et ta kui teenijatüdruk juba ka öösiti mõtles väljarännule. Ning pole midagi loomulikumat kui see, mis ta tegi. Väljarändajaile oli vaja hakkajat juhti ja miks ei võinud selleks olla austatud Maltsvet. On koguni võimalik, et just nende kahe külje ühendus ta tegi ekstaatikuks, sest meil pole andmeid sellest, et ta oleks enne langenud lovesse kui just sel korral. Samuti on vaevalt võimalik süüdistada Miina Reiningut mingis teadlikus pettuses, sest on näiteid küllalt sellest, kuidas painavate sundprobleemide äkiline lahenumine vallandab niipalju vaimset energiat, et see peab purskama välja suure hooga.

Septembri alguses 1860 Maltsvet läheb Tallinna ja säält kutse peale Tooma tallu Rannamõisa pidama palvetundi. Arvatavasti viibis säält ka naabruses oleva Künka talu teenijatüdruk Miina Reining. Järgmisel hommikul enne kella 8-t (K 112) Maltsvet palutakse Künkale. Ta näeb seal voodis lebava kinnisilmise jääkülma käega tüdruku, kes pole kaotanud liigutamisvõimet. Selle ümber seisab kümmekond inimest osalt talust, osalt külast.¹⁾ Tüdruk ulatab Maltsvetile käe ja kõneleb apostel (!) Johannese suuna (K 112, 130), arvatavasti umbes kolm minutit: „Tere, Sina vang! Meie (mõlemad) vangid teretame teineteist! Ma kuulutan sulle, (sa) vang, et sa sellelt maalt pead ära minema nendega [Iisraeli rahvaga: K 120], keda ma läkitan, aga mitte enne kui ma teid läkitan, lõunasse [Iisraeli maale: K 120], sinna, kus hele täht särab lõunataevas. Sa pead seal nii kaua rahvast õpetama, niikaua kui ma ühe lapse ülesse kasvatan, laps kasvab juba. Sa ei

¹⁾ Ainult see, et teda kutsutakse hommikul vara ja majas leidub võõraid inimesi võib anda põhjust kahtlustuseks, et kas siiski pole tegu miski just selle jaoks lavastatuga. Kuid kell 8 on keskhommiku aeg ja sellepärast pole vaja mõelda ka asjatule, kavatsetud tööaja raiskamisele.

saa mu eest kõrvale minna, ma teen sinuga, mis tahan. Aga miks sa vahepeal jätsid maha õpetaja ameti, mis ma sulle usaldas, kui variserid su vangikotta heitsid, ahelasse panid ja tappa tahtsid, ma päästsin su ja tõin su jälle tagasi oma laste hulka. Sa pead seda kõigile kuulutama, vanadele ja noortele, et nad peavad uskuma ja Jumalat paluma, et nad vabaks saaksid, kuid mitte paha tahtmisega vastu hakkama, seni kui nad minema saadetakse“ (K 111: Maltsvet Tritthoffile, K 120 lisab veel huku ähvarduse neile, kes ei kuule ennustust.) See on pääle ühe teise Miina Reiningu jutu ainus pikem (kahjuks saksakeelne) tekst, mis meil on taevakäijailt. AA 182 oletab, et Miina korranud Maltsveti vanu ennustusi, kuid mitte Maltsveti soovil. See võib olla õige mitmelgi korral, kuid vaevalt on usutav siin. Sest olgugi, et ta tundub saladuslik ja imelik, on ometi väga tõenäollik, et nii kõnelesid paljudki ja kuna see jutt andis Maltsvetile uue ülesande, siis on loomulik, et talle see jäi meele täpselt ja usutav ka, et ta ei moonandanud seda, kuigi K 120 ta teeb mitmeid lisandeid sellele jutule, arvatavasti hilisemate alusel. Vilde 283 kõneleb küll, et Maltsvet rääkinud alguses nagu sõnakamad kirikuõpetajad, kuid 1859. (? 1860) aastast alates „pildus ta väntsakaid sõnu, põimis oma jutlusse ikka algupärasemaid kõnekäände, riskantsemaid võrdlusi ning paradokslikumaid väiteid.“ Kui see oli nii, ometi on küsitav, kumb mõjutas kummat, võib-olla koguni Miina Reining oma stiiliga Maltsvetti ja mitte ümberpöörduvalt. Tritthoffiga 25. X 1860 ta kõneleb igatahes vabana igast fanatismist (K 109), kuid kas ka teistega on muidugi teadmata. Arvatavasti ta jutud mõjusid edaspidigi nii nagu Vilde 304 kõneldud anekdootides: keegi naine visanud maha oma suurräti, sest inimesel polla vaja muud kui puhas särk ihul ja üks, kes kunagi varastanud Maltsveti järgi toonud talle varastatud asja tagasi (vrdl. K 410). Kui Maltsveti jutlus nii mõjus teistele, siis on loomulik ka, et Miina Reiningu jutt väga mõjus Maltsvetile.

Pääle selle Miina kõneleb maltsvetlikke dogmasid „täis kristlikku armastust ja alandust“: vanemate ja laste vahekorra, sellest, et lihtsa meele ja lihtsate riietega peab minema kirikusse ja lapsi ristitagu altari ees. Selle pääle või manitsuste vahel kõnelenud tüdruku suust lahkunud omaste pühad vaimud (K 113) (nende seas ka Maltsveti ema oma pojale) olnud asjust ja manitsenud karta Jumalat, kuulekad olla (mõisnikele?) ja pöördä patust. Tulnud ka roojaseid vaime pahemalt poolt, kuid tüdruk ei olevat

lasknud neid kõnelda, lüües pahema käega vastu voodiserva. Viimati õnnistab Miina säälolijaid ja söangi ees põlvitavat Maltsvetti tänades osaks saanud austuse eest ja vaim ütleb: „Ma lähen nüüd üles, patune vaim tuleb oma kehasse jälle tagasi, siis on tüdruk jälle samuti patune liha ja vaim nagu teie kõik. Jätan tema nüüd sinu hooleks, loe kuulajaile Jesaja 30. peatükk ja seleta see neile ja laulge kõik koos laulu: „Oh Jeesus, sina ohvritall“ (K 112).“ Miina patune vaim ei ole ta oma jutu järgi teadlik sellest, mis pühad vaimud on kõnelenud (K 113), kuid ometi ta ütleb, et „minust räägib apostel Johannes“, „minust räägib õnnistegija vaim“ (nähtavasti maltsvetlikke dogmasid). Kuidas see on võimalik, pole selge.

Kuid kogu selles loos on segaseid asju. Miina kõne ajal ei liiguta, ainult pahu vaime tõrjub vasaku käega, ta keha on külm ja pulss ei löö. Alles hulk aega hiljem ta käsi soojeneb ja pulss hakkab nõrgalt tuksuma ning ärgates ta näeb toa täis suitsu ja kõrvad kumisemas. (K 112 j) Maltsi järgi, kes peab teda vaimuhaigeks, ta liikmed olnud külmad ja kanged (K 415) ning ta ei tunnud, et teda näpistati (K 415). Kuid neile andmeile on ka vastupidiseid: Ahrens (K 141) jutustab, et üks katsuja tunnud ta pulsi löövat ja Vilde 415 seletab, kuidas keegi maltsvetlasi kobanud ta põlvi ning Miina ärganud kohe ja öelnud: „Teie seas on pilkajaid, sellepärast kadus vaim mu pealt!“ On ju iseendast võimalik, et algselt tõepoolest olemasolevat võimet, šaamanlikku lovesse langemist, hiljem vaid simuleeriti. Et ta oli olemas, tõendab kaine Maltsi tunnistus. Nähtavasti ta oli midagi perioodilist, sest Maltsvet teab ette (K 113. 130), et 5. X 1860 on jälle oodata uus lovehoog. Kas see mingit pettust tõestab, nagu võiks uskuda, on kahtlane. Arstide uurimised (3. XI 1860 saadik ei lasta inimesi Miina juure ja ta viiakse haigemajja, kus ta on neli kuud kuni 11. V 1861) näitavad, et tal pole midagi viga (K 214) ja haiglas vaim ei tule enam pääle talle, sest nagu ta öelnud olevat, see koht liiga roojane selleks (I 104). Ka see on nähe, mis äratb kahtlust, kuid ometi pole küllaldane love ehtsuse eitamiseks.

Maltsvet muutub Miina Reiningu tööriistaks (AA 183) ja selles pole midagi imelikku. Alles hiljem ta saanud aru, et tüdrukul polnud mitte hea, vaid paha vaim (K. 450). 5. X 1860 ta kutsub oma pooldajad kokku Rannamõisa, kus neile teatatakse umbes sama, aga veel värvikamalt ja hoogsamalt. 26. või 27. X 1860 on Maltsvet ülekuulamisel Tallinnas kuberner juures (K

107) sealt ta läheb Miinale külla Rannamõisa ühel laupäeva hommikul, võtab Miina selle palve pääle kaasa Tallinna kirikusse (NB! laupäeva hommikul). Sää! tüdruk palub, et Maltsvet viiks ta enesega Loole, sest kodukülas teotavat teda inimesed, ta tahtvat puhata ja näha Loo rahvast. Laupäeva ööl vastu pühapäeva nad jõuavad Loole Võnsi tallu, kus Maltsvet elutseb. Pühapäeval pääle sööki minnakse kirikusse. Pärast Lõpeveski peremees Nord viib Miina oma juurde enne kui Võnsi peremees Kleinberg jõuab koju kirikust. Nordi naine annud talle kedrata villu. Teisipäeva õhtul Maltsvet käinud vaatamas teda ja kolmapäeva hommikul Maltsveti (K 121) arvates Nord ise, Nordi järgi (K 124) aga kaks tundmata naist viinud Miina koju. Terve see dramaatiline lugu näitab, kui suur mõju Miina Reiningul oli Maltsvetile, aga ka seda, et lovelangelamise kadumisel novembris võib olla küllaldasi põhjusi. Sest see kahepäevane ketramine oli kindlasti enam kui hingepiin ja viirelemine, millele vist järsu lõpu tegi Maltsveti teisipäevaõhtune külastus.

Meil on vaevalt võimalik kujutella seda pinevust ja elevust, mis igalt poolt kogunenud maltsvetlasil võis olla 5. X 1860 Rannamõisas, kui Miina Reining kõneles neile kõigile seda, mis enne ainult Maltsvetile. Ainult tulemusi näeme ja need sünnivad nüüd säärase kiirusega, et sellest järeldada võime, milliste tõkete takka sel päeval kahtlevate ja lootvate inimeste hinged said lahti. Seda on peaaegu võimatu kirjeldada, ja Vilde just kõige grandioossemast on läinud mööda üleolevalt, põlglikult ja pääliskaudselt, sest tal nähtavasti puudus võime mõista asju, mis on väljaspool argipäiseid sündmusi. Pääle 5. X inimesed põlevad igast küljest ja arvatavasti Maltsveti kõned esialgu kihutavad nad üles veel rohkem. Teatakse, et kõik maised hädad ja raskused lõpevad varsti, sellepärast ei takista enam miski olemast õnnelik. Kuid on vale rõhutada Vildega ainult neid „maiseid asju“. Sest Maltsvet ise oli Issanda vang või Jeesuse kuueaastane poeg Ristija Johannes (PP 1861, 66 Miina Reiningu sõnadega), aga ka kõik ta pooldajad olid Issanda orjad ja tööriistad. Neis oli kõik segamini nii nagu keevas pajas, majanduslik transformeerus usuliseks ja ümberpöörduks. Aga tööpoolest kõik oli usk, vägev ja võimeline mägesid liigutama paigalt, fanaatiline lootus õnnele, mida Jumal pidi jagama igale oma sulasele. See oli samane eshatoloogiline elevus, mille abil araablased paarikümne aasta jooksul tegid oma hiiglariigi ja ristisõdurid viimati võitsid Jeruusalemma.

Ta aina kasvas, ja viimati nii Miina Reining kui Maltsvet kaotasid oma erilise seisukoha teiste hulgas, kas vastutahtmist nagu Miina või nähes, et pole enam kohta ega paika tegutsemiseks ja võib olla ka mitte enam mõju inimesile nagu Maltsvet. Abiprohvetid saavad juhtideks, kuna neid ei otsita ega kiusata taga. Need on: Ants Kõrge (Paide Ants) K 151. 170. 272 j, PP 1858, 142 jutustab temast, et korra võetud Maltsvet kinni ja pistetud haagi-kohtuniku juures puuri, Ants käinud järgi ja seletanud, et ta ei taha saada salgajaks Peetruseks, vaid läheb õpetajaga vangi. „Pärast kui prohvet vahi all Paide toodi, ütles haakenrichter Hansule: „Hans, sul oli viimaks suur himu mu puuri minna; nüüd on seal ruumi, astu sisse!“ Hans pidi magushapu näoga vangi jääma ja prohvet viidi Paide“), Kaarel Silejev ehk „Kerna mölder“ (K 151. 170. 272 jj), Mari Kusnets ehk „Lugeja Mari“, kes alguses elas Orgmetsas (K 174) ja sai vist usklikuks juba Orgmetsa palvetunni ajal 1854, hiljem öeldakse, ta olevat Seidlast (K 272 jj, vrld. Vilde 348. 468 j). Aga need polnud ainsad, sest lisada tulevad kindlasti: maltsvetlaste Koeru juht, mölder Juhan Pelikan (K 170), Albust: Jüri Pöld, Kustas Kalan, Jakob Mandelbaum (K 174) ja kindlasti hulk teisigi, sest kõneldakse koguni, et Jumal äratanud palju prohveteid (K 150). Peaaegu iga inimene vist oli prohvetlik, sest PP 1862, 187 kõneleb Albu ja Kolga rännu ajast, et neil olnud Jänedas üks „taevakäija“ tütarlaps, kes neile vahel mokkamööda, vahel meelt vastu rääkinud ja öelnud, et kui nad Orgmetsa koondumiskohale saabuvad, „siis kaduda üks tütarlaps nende seast ära, kes (!) neile tema (!) asemel jälle rääkima hakata“. Ja see juhtus hulga aega hiljem. Kõigi nende hulgas veel korra tuld võtnud Maltsvet jäi arvatavasti päris tagaplaanile. Kuid ta ei lahkunud Eestist mitte sellepärast, et ta ei saanud olla enam juhiks, ega sellepärast, et ta uus jõud varsti vaibus (nagu arvab AA 184), vaid ta kuulutatakse politseilikult tagaotsitavaks (1. XII 1860 saati: K 134, Maltsvet läheb Krimmi Maltsi järgi 21./22. II 1861 (K 421), ta oma tunnistuste järgi märtsi alguses (K 350. 363) vaheajal ta on peitnud end siia ja sinna).

Kõik takistused, mis ekstaatikuile juhtusid teele, muidugi vaid õhutasid seda põuaaegse metsa põlemist, kuni ootused said nii üdisse lõikavaiks, et vaevalt kuskil mujal maailmas on sündinud säärast. Ekstaatikuid on ja selliseid väljarännuliikumisi, kuid mu teada ometi mitte kuskil seda, et inimesed istuvad maha

ja hakkavad ootama. Nende endakindlus ja usk pidi olema midagi taolist, millele meil pole enam võrdlustki. Ja just see on tähtis. Asja vaadeldes teisest palju tähtsusetumast ja vist mitte midagi lugevast küljest, võib ju öelda, et Valge Laeva ootajad Lasnamäel olid hullud või ajutiselt kaotanud mõistuse. See olm ise on tõestuseks sellele, et mõistus on ainult osa inimest ja mitte kõige tähtsam ega tugevam. Sest teatavasti maainimesed on ratsionalistid sünnist saadik ja kui nemad kaotavad selle, siis peab tõesti juhtuma midagi erilist, mis nad sunnib jätma oma harjunud pinna ja minema elama teise maailma, kus inimene on purunemiseni pingu tõmmatud keel, millel Jumal mängib. Valge Laev on enam kui hullunu fantaasia, ta on kogu meie rahva hinge sümbol ja mitte need baptistide raudteerongid, mis meid viimasel ajal kipuvad otsemaid sõidutama taeva ¹⁾).

(Järgneb)

¹⁾ Selle kahetsetava raudteerongi loo, mis pole praegu enam ainult baptistide vara, vaid koguni herrnhutlaste juures ja kiriklikes ringkondades (v. „Jeesuse jälgedes“ 1927, 63 j.) lugupidamises, on Eesti istutanud J. Klaanmann (Laulud Talle Kiituseks, Seitsmes anne, Jurjewis 1903), sääl leidub lk. 430 (nr. 352) järgmine laul:

1. „Kui sa tahad tulla ka,
Pattu, kurjust jäta sa,
Sest et Jeesus sinu eest
Valas oma vere tõest
Ja et inglid hüüdvad ka: Oh tulge
kõik!	3. Tule, ära viivita!
Jäta pattu korraga!
Tule! Käime eluteed,
Peastja järel päevad, ööd,
Kunni pasun hüüab: Näitusele kõik!
2. Tahad tulla minuga
Vabaduse maale sa?
Seal sa elujõest jood,
Lumivalged riided saad,
Inglid palmidega kutsvad: Tulge
kõik!	4. Rutta, rong on valmistud,
Pilet ammu märgitud,
Tembeldud ja kirjutud,
Vere läbi lunastud,
Oh kui hirmus on see, kui sa hiljaks
jääd!

Refrään: Ostke taeva sõidupilet, aeg on käe!
Tulge kõik, raudtee rong juba ootab!
Lihtne pilet sõidu tarvis antakse;
Ei seisa kunni senna jõuab.

See laul on arvatavasti ameerikaliku päritoluga ja võrratult labasem kui muud taolised. Muidugi, rongi võib tarvitada sümboliks, kuid see viis kuidas perifeerseid nähteid selle juures seletatakse ümber lepitusloole, tül-gastab. Ja kui liikuda õhkkonnas, kus sellisest laulust mittehoolimist peetakse Jumala teotamiseks ja uskmatuses, peaks igal inimesel tulema otsatu igatsus Valge Laeva järgi. Sest see on sümbol, mida pole piinatud ega surutud, ta elab vägevamini kui paljudki muud.

Akadeemiline Usuteadlaste Selts 1936. aastal.

Üksikasjalisemalt võime lugeda AUS-i tegevuse üle aasta algusest „Usut. Ajak.“ 1936. nr. 2., lk. 60—68.

Aga veel aasta lõpu üldkoosolekul suureneb liikmete arv 16 tegevliikme võrra. 19. novembril lahkus meie hulgast hoopis ootamata prof. dr. theol. Eduard Tennmann. Nii astume uude aastasse 196 tegev- ja 22 toetajaliikmega.

Referaatkoosolekuid peeti terve aasta jooksul 8, üldkoosolekuid 3 ja juhatuse koosolekuid 23. Peale nende veel pühitses Selts oma 15. aastapäeva 22. aprillil jumalateenistusega Ülikooli kirikus, kus jutlustas piiskop H. B. Rahamägi, ja aktus-koosviibimisega Üliõpilasmajas.

Suvel Kristl. Üliõpilasliidu korraldatavast suvipäevast võttis AUS osa oma esindaja kaudu, kelleks oli abiesimees E. Hindrikson.

Kevadsemestril teatavasti muudeti AUS-i põhikiri, mille järelle tegevusaastat arvatakse 1. jaanuarist 31. detsembrini. Sel põhjal valiti ajutiseks juhatuseks kuni 31. detsembrini senine juhatuse, kelle volitused oleksid lõppenud 1. septembril.

2. detsembril oli üldkoosolek, kus tähtsamaks päevakorra punktiks oli valimisi. Juhatusse valiti prof. O. Sild — esimeheks, H. Kuurberg — abiesimeheks, J. Ekbaum — sekretäriks, E. Saag ja P. Särgava — abisekretäreideks, J. Maide — laekuriks, H. Karolin — abilaekuriks, V. Uuspõu — bibliotekaariks.

Klaanmanni laulu kõrval liigub rahva seas veel üks teine, mis nähtavasti kirjeldab läänele omase sentimentaalsusega, kuidas on läinud vaeslapsel (valitud selleks, et lugu oleks eriti liigutav), kes seda laulu on uskunud sõnasõnalt. Kui laps usub taeva viivat rongi, siis see on andestatav, vanale aga mitte, kuid Valget Laeva suudab vana uskuda paremini kui laps. Tunnen sellest laulust kaht teisendit, üht Kehtnast, teist Raiküläst. Avaldan ta esimese (Ado Tõnsoni ärakiri arvatavasti 1906 paigu) järgi kui näite lääne mõjul moodi läinud haletsevast religioositeedist, sest see pole muidugi ainus selline nutust nõretav laul vanema rahva „laulude ladedes“.

1. Ameerika maal üks usklik ema
Kord elas veikese tütreaga
Ja ikka alati laulis tema
Et on üks raudtee maksuta
Viib kõiki usklikuid taevalinna
Kus saavad rahu sees elama.

2. Ta viimaks õndsaste ära suri
Ja oma Jeesuse juurde läks
Nüüd oli tütrele ainus mure
Kuis mamma juurde ma minna saaks
Ei mingit sõbra mull siin ei ole
Kes vahest minule rõõmu teeks.

Toimkonnad valiti järgmistes koosseisudes:

„Usutead. Ajakirja“ toimkond: prof. O. Sild, prof. J. Köpp, mag. Aaslava, mag. Masing, dr. Taul, Pihl ja Uuspuu.

„Usut. Ajakirja“ talitus: Uuspuu, Bachval, Kukk ja Ehrmann.

Keeletoimkond: mag. Aaslava, prof. Martinson, mag. Masing ja Rosenstein.

Finantstoimkond: Maide, Karolin, Rosenstein, Lepasaar, Vehm ja Kaarme.

Sotsiaal-eetiline toimkond: jäeti valimata.

Kirikuloo-toimkond: prof. O. Sild, Teder, Uuspuu, Kukk.

Raamatukogu-toimkond: Uuspuu, Pihl, Raidur ja Lepasaar.

Peotoimkond: Kuurberg, Ekbaum, E. Gnadenteich, Juhandi ja Raidur.

Kirjastustoimkond: prof. J. Köpp, mag. Salumaa, mag. Masing, Rohevee, asjaajajateks Ekbaum, Rosenstein, P. Sild.

Praktilise vagaduse toimkond: prof. J. Köpp, mag. Masing, Uuspuu, Saag ja Mirka.

Tähtsamaid üritusi sügissemestrist on nõuande büroo asutamine AUS-i juurde. Mainitud büroo tahab olla igasuguseks nõuandjaks ja abistajaks kaasvõitlejaile mitmesugustes küsimustes. Büroo juhatajaks on juhatus valinud V. Uuspuu.

Samal semestril on ellu kutsutud ka paljundusbüroo, kelle tähtsamaid töid praegu on heebrea keele grammatika väljaandmine. Büroo, mille juhatajaks on H. Kuurberg, tahab edaspidi teisigi loenguid paljundatult välja anda, pärast seda kui vastava aine õppejõud käsikirja on läbi vaadanud.

Uus kalendriaasta seisab ukse ees. Samuti seisab AUS-ilgi ees uus aasta oma ülesannetega. Kõigile palju jõudu!

Õnnistatud pühi ja õnnistusküllast uut aastat soovin kõigile AUS-i liikmeile!

E. Hindrikson
abiesimees.

18. detsembril, 1936.

Usuteadusline Ajakiri

Ilmub 1933. a. peale Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi ajakirjana (seni andis välja Usuteaduskond) aastas neli numbrit à 32 lhk. kokku 128 lhk. Peale selle lisavihud.

Tellimise hind 1936. aastaks sisemaale **2 kr.**, välismaale **2 kr. 50 snt.**: üksiknumbri hind **50 snt.** Lisavihkude hind igakord eriti.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Pealadu: Tartus, Akad. Usuteadl. Selts (Peeter Põllu t. 2) ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupl. (Ülikooli t. 15, Tartus), tel. 63. Toimkonna aadr.: Tartu, Peeter Põllu t. 2. Akad. Usuteadl. Selts.

Vanemad aastakäigud I—V, ä 2 kr.

Üksikud lisavihud:

- 1) O. Sild, Kas Tallinna doomkirik on kirikuloolises arenemise käigus olnud piiskopikirikuks? 1926, hind 50 snt.
- 2) Usuteaduslisi oskussõnu. Trükk otsas; ilmub uus trükk.
- 3) Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal, 1932, hind 1 kr.
- 4) M. J. Eisen. Väandra Tõnn 1932. a. teadete valgustusel, 1933, hind 50 snt.
- 5) Hugo Masing. Anatoti prohvet, 1933, hind 50 snt.

Muid Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi toimetusi:

- 1) Peeter Põld. Usuline kriis, 1932, hind 50 snt.
- 2) Hilda Kasak. „Ratsionalist“ ja psühhoanalüütiline ilma-vaade, 1933, hind 25 snt.
- 3) Theophil Spoerri. Argipäeva Isand, hind 50 snt.
- 4) Mart Morats. Oxfordliikumine, hind 25 snt.
- 5) W. J. Oehler. Viljakas vaikimine, hind 1 kr.

Märkus: Akad. Usut. Seltsi liikmed saavad kõiki Seltsi väljaandeid 50 % hinnaalandusega.

Ladu: Akad. Usuteadl. Selts, Tartu, Peeter Põllu t. 2 ja Akadeem. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli t. 15, Tartus.

Ilmus A. U. S.-i Kirjastusel

Neemed vihmade lahte.

Hugo Masingu luuletuskogu. Illustratsioonid autorilt.